

عثمان بن سعید عمری

(نخستین نایب خاص حضرت مهدی(ع)

عثمان بن سعید بن عمرو عمری، [۱] نخستین نایب خاص امام مهدی(ع) است که این منصب را در دوره امام هادی(ع) و امام عسکری(ع) نیز بر عهده داشته و نهاد وکالت را رهبری کرده است. او پس از شهادت امام عسکری(ع) در مدت کوتاهی، [۲] مسئولیت نیابت از امام عصر(ع) را به عهده داشت. برخی او را از نوادگان عمّار بن یاسر دانسته اند. [۳] کنیه او «ابو عمرو» و «ابو محمد» [۴] است و القابش عبارت اند از: «العمری»، «السمان»، [۵] «الزیات» [۶] و «العسکری» [۷].

لقب های سه گانه اخیر نشان می دهد که وی برای مخفی نگه داشتن ارتباط خود با امامان علیهم السلام، شغل پوششی روغن فروشی در سپاه زمامداران حاکم را انتخاب کرده بود.

بر پایه اسنادی که ارائه می گردد، او محضر سه امام از امامان اهل بیت علیهم السلام یعنی امام هادی(ع)، امام عسکری(ع) و امام مهدی(ع) را درک کرده است. برخی او را از اصحاب امام جواد(ع) نیز شمرده اند که ظاهراً صحیح نیست. [۸]

منزلت «عمری» نزد امامان علیهم السلام

تأمل در نصوصی که از امام هادی(ع) و امام عسکری(ع) و امام مهدی(ع) در باره عثمان بن سعید به ما رسیده نشان می دهد که وی نزد آنان از منزلت رفیعی برخوردار بوده است.

امام هادی(ع) در باره او می فرماید:

...این ابو عمرو، که مورد اعتماد و امین است، آنچه بگوید، از جانب من گفته است و آنچه به شما برساند، از سوی من رسانده است. [۹]

همچنین امام عسکری(ع) در باره او می فرماید:

...این ابو عمرو - که مورد اعتماد و امین است - ، در [زمان امام [گذشته ، مورد وثوق بوده و مورد وثوق من در زندگی و پس از مرگم است . آنچه به شما بگویم، از جانب من گفته است و آنچه به شما برساند، از سوی من رسانده است].^[۱۰]

عثمان بن سعید، از جمله چهل نفر مورد اعتماد امام عسکری(ع) است که ایشان فرزندش مهدی(ع) را به عنوان امام و خلیفه بعد از خود به آنها معرفی کرده است.^[۱۱]

دلایل نیابت «عمری» از امام مهدی(ع)

اثبات نیابت خاصه عثمان بن سعید عمری از ولی عصر(ع) از اهمیت ویژه ای برخوردار است؛ زیرا افزون بر اهمیت اصل نیابت خاصه، سند نیابت خاصه دیگر نائبان خاص ایشان نیز به او منتهی می گردد. برای اثبات نیابت خاصه عثمان بن سعید، به چهار دلیل می توان استناد جست:

۱. اجماع شیعیان اثنا عشریه

مهم ترین دلیل بر صحت نیابت خاص عثمان بن سعید، اتفاق و اجماع تمامی شیعیان بر پذیرش نیابت اوست. همان گونه که اشاره شد، عثمان بن سعید، صحابی نزدیک سه امام از امامان اهل بیت علیهم السلام و سخت مورد اعتماد آنان بوده و جایگاه و منزلت والایی در میان پیروان آنان داشته است، به گونه ای هیچ یک از آنان در صحت ادعای او تردید نکرده است.

به تعبیر دیگر، اجماع شیعیان دوازده امامی بویژه علما و فقهای آنان، در تمامی دوره ها و زمان ها بر پذیرش نیابت خاصه عمری و سایر نواب خاصه، یکی از ادله روشن صحت ادعای نیابت آنهاست.

۲. روایاتی که دلالت بر نیابت وی دارند

شیخ صدوق به نقل از عبید الله بن عبد الله می گوید : امام حسن [عسکری] (ع) وکیلش، ابو محمد عثمان بن سعید عمری را در روزگار حیاتش واسطه میان خود و پیروانش قرار دارد و هنگامی که اجل امام(ع) در رسید، به او فرمان داد که پیروانش را گرد آورد و به آنان خبر داد که فرزندش، جانشین وی و صاحب امر ولایت پس از ایشان است و ابو محمد عثمان بن سعید عمری، وکیل او و باب و سفیر میان او و شیعیانش خواهد بود و هر کس درخواستی دارد، به عمری مراجعه کند، همان گونه که در

روزگار حیات امام(ع) به او مراجعه می کرده است. [۱۱۲] همچنین شیخ طوسی روایت کرده است که در مجلسی که چهل نفر از شیعیان حضور داشتند، امام عسکری(ع) خطاب به حاضران فرمود:

هان! از امروز به بعد، دیگر او را نخواهید دید تا سنی از او بگذرد. پس آنچه را عثمان می گوید، بپذیرید و به فرمان او گردن نهید و گفته اش را بپذیرید؛ که او جانشین امامتان است و کار به دست اوست. [۱۱۳]

۳. وثاقت عثمان بن سعید

عثمان بن سعید، جزو افراد معدودی است که با نص صریح امامان معصوم(ع) (توثیق شده و توثیق او با سند صحیح در اختیار ماست. سخن امام هادی(ع) و امام عسکری(ع) مبنی بر توثیق او در صفحات پیشین نقل شد. [۱۱۴]

همچنین امام عسکری(ع) در باره او و فرزندش، به احمد بن اسحاق - که از عالمان بزرگ و وکیل موقوفات امام(ع) در قم بود - فرمود:

عمری و فرزند او مورد اعتماد من هستند و آنچه به تو برسانند، از سوی من رسانده اند و آنچه بگویند از جانب من گفته اند. پس سخن آن دو را گوش فرا ده و فرمان آن دو را اطاعت کن؛ که آنها مورد اعتماد و امین هستند. [۱۱۵]

طبیعی است که ادعای نیابت فردی با این ویژگی ها و توثیقات از جانب امام معصوم(ع)، در نزد شیعیان پذیرفته است.

۴. کراماتی که از وی صادر شد

یکی از دلایلی که می تواند مؤید نیابت خاصه آن جناب باشد، کراماتی است که از وی ظاهر گردیده است. این کرامات به تفصیل، در ابواب مربوط به فعالیت و کیلان خواهد آمد. [۱۱۶]

۵. صدور توقیعات به خط ناحیه مقدسه

در زمان امام عسکری(ع) توقیعات ناحیه امامت، با خط، علامات و گویشی بود که برای عالمان و مردم شناخته شده بود. از آغاز غیبت نیز توقیعات به همان گونه که قبلاً

صادر می شد، در دسترس عثمان بن سعید و فرزندش بود و به عالمان و مردم ارائه می شد.

ابو نصر هبة الدین می نویسد : توقیعات همان سان که در دوره امام حسن [عسکری] علیه السلام به مردم می رسید، پس از آن هم همان گونه و با همان خط به مردم ارائه می شد . نگاشته هایی در امور دین و دنیا و چیزهایی که از آن پرسش می کردند، همراه با پاسخ هایی عجیب و خارق العاده]. [۱۱۷](#)

۶. وجوب اعلام امام در صورت عدم صحّت ادّعی عثمان

بر فرض آن که ادّعی نیابت شخصی مانند عثمان بن سعید که دارای سابقه ای روشن است و همه شواهد و قرائن، درستی آن را تأیید می کند، صحّت نداشته باشد، بر امام(ع) لازم است که از هر طریق ممکن، نادرستی این ادّعا را برای پیروان خود روشن نماید، وگرنه مردمان نسبت به این موضوع در جهل خواهند بود. در بخش مدّعیان دروغین، خواهیم دید که امام(ع) نسبت به کسانی که به دروغ، ادّعی نیابت داشتند، سختگیر بودند و با توقیع رسمی، ادّعی نیابت آنان را باطل می کردند.

وفات عثمان بن سعید

زمان نیابت عثمان بن سعید از امام مهدی(ع) چندان طولانی نبود. اگرچه تاریخ دقیق وفات او گزارش نشده، ولی اجمالاً مشخص است که او چند سال پس از شهادت امام عسکری(ع) ، به سرای باقی شتافته است. یکی از مهم ترین قرائن، مرگ احمد بن هلال است. احمد بن هلال، از کسانی است که پس از وفات عثمان بن سعید، به مخالفت با نایب دوم پرداخت و نیابت او را نپذیرفت و در نتیجه، امام(ع) در ضمن توقیع، او را مطرود دانست. این شخص در سال ۲۶۷ق از دنیا رفته است]. [۱۱۸](#) بنا بر این، مشخص می شود که وفات نایب اول مدّت زمانی قبل از او یعنی در سال های ۲۶۵ یا ۲۶۶ بوده است]. [۱۱۹](#)

پس از وفات محمّد بن عثمان، توقیعی از جانب امام مهدی(ع) خطاب به نایب دوم یعنی محمّد بن عثمان بن سعید صادر شد که در آن، از عثمان بن سعید ستایش فراوان شده بود:

پدرت سعادت‌مندانه زیست و ستوده در گذشت . خداوند ، او را رحمت کند و به اولیا و دوستدارانش ملحق کند که همواره در کار آنان کوشا بود و تلاشش در کارهایی بود که

او را به خدای عزّ و جلّ و به ایشان نزدیک می کرد! خداوند ، رویش را خرم گرداند و لغزشش را نادیده بگیرد! [۲۰]

مزار او در غرب بغداد در کنار خیابان میدان بوده است. این مکان در زمان شیخ طوسی نیز پابرجا بوده و اکنون نیز محلّ مشهوری است.

[۱] در رجال الکشی (ج ۲ ص ۸۱۳ ح ۱۰۱۵) از حفص بن عمرو المعروف بالعمری یاد شده که مراد، عثمان بن سعید است؛ زیرا او را وکیل امام عسکری (ع) و فرزند او محمّد را وکیل ناحیه معرفی کرده است. ظاهراً در رجال الکشی، تصحیف صورت گرفته است.

[۲] ر.ک: ص ۳۱۹ (وفات عثمان بن سعید).

[۳] الذریعة: ج ۱ ص ۳۱۸ و ج ۲ ص ۱۰۶.

[۴] المقنع فی الإمامة: ص ۱۴۶.

[۵] الغيبة ، طوسی: ص ۳۵۴.

[۶] ر.ک : خلاصة الأقوال: ص ۲۲۰، رجال ابن داوود: ص ۱۳۳.

[۷] الغيبة ، طوسی: ص ۳۵۴.

[۸] بر پایه تاریخ تقریبی وفات عثمان بن سعید - که در اوایل غیبت صغرا - (حدود سال های ۲۷۵ ق) اتفاق افتاده است - و با احتساب عمر طبیعی انسان ، می توان او را متولّد حدود سال دویست هجری دانست که در این صورت ، در دوره امامت امام جواد(ع) (۲۰۳ تا ۲۲۰ ق) و در دوره کودکی و جوانی به سر می برده و به طور عادی نمی تواند باب و وکیل و سفیر امام(ع) باشد ، اگر چه همنشینی و همراهی او با امام جواد(ع) ممکن است. از این رو ، نظر ابن شهر آشوب در المناقب (ج ۳ ص ۴۸۷) پذیرفتنی نیست (ر.ک : معجم رجال الحديث : ج ۱۲ ص ۱۲۴ ش ۷۶۰۴).

[۹] ر.ک : ج ۵ ص ۵۸ ح ۷۹۳ (با سند صحیح). در باره صحیح بودن سند این روایت، نیز، ر.ک: معجم رجال الحديث : ج ۱۲ ص ۱۲۳.

[۱۰] همان جا. نیز، ر.ک: همین دانش نامه: ج ۵ ص ۲۴ ح ۷۷۲.

[۱۱۱] الغيبة ، طوسی: ص ۳۵۷ ح ۳۱۹.

[۱۱۲] ر . ك : ص ۳۲۵ ح ۶۱۱.

[۱۱۳] ر . ك : ص ۳۲۷ ح ۶۰۹.

[۱۱۴] ر . ك : ص ۳۱۱ (منزلت «عمری» نزد امامان.)

[۱۱۵] الكافی : ج ۱ ص ۳۳۰ ، الغيبة ، طوسی : ص ۲۴۳ ش ۲۰۹. سند این روایت، صحیح است (ر . ك : معجم رجال الحديث : ج ۱۲ ص ۱۲۳). نیز، برای دیدن تمام حدیث، ر.ك: همین دانش نامه: ج ۵ ص ۵۸ ح ۷۹۳.

[۱۱۶] ر.ك: ص ۳۶۹ ح ۶۴۰ و ص ۳۹۱ ح ۶۵۰.

[۱۱۷] ر . ك : ص ۳۴۸ ح ۶۲۷.

[۱۱۸] الفهرست ، طوسی : ص ۸۳.

[۱۱۹] برخی، قرائن دیگری را نیز بر این مطلب ارائه کرده اند. از آن جمله، طولانی بودن مدّت نیابت نایب دوم یعنی محمد بن عثمان است که نزدیک به پنجاه سال بوده است؛ فوت محمد بن عثمان در سال ۳۰۴ ق یعنی ۴۵ سال پس از آغاز غیبت بوده است (ر . ك : ۳۴۹ ح ۶۲۷) که با تسامح، پنجاه سال دانسته شده است. بنا بر این، مدّت زمان نیابت نایب اول می باید بسیار کوتاه باشد. البته می توان گفت : مقصود از پنجاه سال نیابت، از زمان امام عسکری (ع) تا زمان غیبت صغراست؛ چون محمد بن عثمان، جزو وکلای امام عسکری (ع) هم بوده است. در نتیجه، این متن، دلالتی بر نیابت اختصاصی محمد بن عثمان ندارد. در جواب می گوئیم: در گزارش ابو نصر در توصیف زمان وکالت محمد بن عثمان آمده است: او حدود پنجاه سال، نیابت امام را به عهده داشته است و مردم ، اموالی را که باید به امام می رساندند، به او می سپردند و وی توقیعات را به همان دست خط روزگار حیات امام حسن [عسکری] (ع) به شیعیان می رساند.

[۱۲۰] ر . ك : ص ۳۳۷ ح ۶۱۵.